

*О.Іваненко,
кандидат філософських наук*

СПРИЙНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАНЬ НА СЕЛІ

Реформування економіки України та її аграрного сектора є складовим елементом трансформаційних процесів, що охопили всі сфери суспільства, засобом цілеспрямованого, хоча й не завжди доцільного, втручання соціального технолога (законодавчої/виконавчої влади) в сільське господарство, а через нього – в життєдіяльність села і селянина.

Стратегічною метою реформувань на селі є реорганізація агропромислового комплексу шляхом переведення системи колективного землеволодіння і землеробства, що склалися в колишніх СРСР та УРСР, на засади приватно-власницького землеволодіння і змішаної ринкової економіки.

Формування землевласника і сільгоспвиробника нового типу мають забезпечити піднесення ефективності виробництва, утвердження нових земельних відносин, підвищення сучасної техніко-технологічної і наукової бази під багатогалузеву виробничу сферу села.

Офіційно визнано, що агрореформу проведено згідно з її концепцією та планом і в основному завершено, і тепер виробникам і власникам залишається лише навчитися ефективно господарювати в умовах ринку. Проте хід та результати реформи, за які селянству доводиться платити доволі високу соціальну ціну, в суспільстві оцінюються неоднозначно. Третій, так званий завершальний, етап (2001–2005), що теоретично передбачав створення земельного ринку, тобто механізму реалізації прав власника на купівлю-продаж землі, проведення заходів щодо вдосконалення земельних виробничих відносин та новоутворених організаційно-господарських структур, налагодження їхніх відносин з державою, банками, постачальниками, сервісом, місцевою владою, робочою силою тощо, так і залишився незавершеним, бо й досі так і не організовано ринку земель сільськогосподарського призначення, значна частина пайовиків не отримала державних актів на право власності на землю, належним чином не врегульовано відносини між містом і селом, кредиторами і виробниками, виробниками і переробниками тощо. До того ж реформа пройшла із значними втратами й руйнаціями і досі дається взнаки складними соціальними проблемами на селі, безробіттям, бідністю, демографічним спадом, розвалом інфраструктури тощо. Одне слово, вона виявилася багато в чому неефективною і недоцільною.

Різні опитування громадської думки (результати щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України, опитування “Громадська думка в Україні–2006”, проведеного Інститутом соціології спільно з Центром соціальних та політичних досліджень “Соціс” та ін.) вказують на те, що загалом спостерігається чітка *негативна тенденція* у ставленні пересічних громадян до реформувань в економіці України загалом та аграрному секторі зокрема. У цих соціо-

Розділ 2

логічних опитуваннях серед іншого з'ясовувалося ставлення населення України до такого її аспекту, як приватизація землі, і дані свідчать про збільшення кількості її противників з 27% 2002 р. до 53% 2006 р., і відповідно зменшується їх позитивне сприйняття (табл. 1).

Таблиця 1

Ставлення респондентів до приватної власності на землю (%)

Варіанти відповідей	2002	2003	2004	2005	2006
Переважно негативно	27,0	29,4	31,4	45,2	52,8
Важко сказати, негативно чи позитивно	24,5	25,2	26,2	26,6	22,8
Переважно позитивно	48,0	45,2	42,1	27,8	23,8

Аналіз даних щодо ставлення громадян до приватної власності на землю в регіонах свідчить, що порівняно з 2005 р. зменшення кількості прихильників приватизації землі спостерігається по всій Україні, незалежно від географічного місця проживання та типу поселення, і відповідно відбувається збільшення чисельності тих, хто негативно ставиться до неї (табл. 2).

Таблиця 2

Регіональний розподіл ставлення громадян до приватної власності на землю (%)

Варіанти відповідей	Захід			Центр			Південь			Схід		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Переважно негативно	23,2	35,9	45,0	34,4	48,1	54,2	30,1	46,7	57,8	34,7	47,5	52,9
Важко сказати	25,9	25,1	25,8	24,3	28,3	23,1	25,7	25,3	19,6	28,2	27,1	24,2
Переважно позитивно	50,9	39,0	29,2	41,2	23,6	22,6	44,2	28,0	22,5	37,1	25,4	22,9

Так само в країні спостерігається посилення негативно-го ставлення населення і до торговельних операцій з землею: якщо 2004 р. проти купівлі-продажу землі висловилися 55% громадян, то 2006 р. їх кількість зросла вже до 60,5%.

Кількість осіб, котрі вважають, що землю не можна продавати/купувати, збільшилась серед представників усіх вікових категорій. Це відбулося не лише за рахунок зменшення частки людей, котрі не змогли визначитися з відповіддю, а й через те, що сподівання на позитивні результати купівлі-продажу землі, які панували 2005 р. (після ейфорії помаранчевої революції), коли різко зросла кількість прихильників торговельних операцій з землею серед усіх вікових категорій населення, не справдилися, і 2006 р. почалося зменшення їх кількості (на 4% серед представників молодшої і середньої вікових когорт і на 0,7% – серед представників старшого покоління) (табл. 3).

Таблиця 3

Ставлення громадян України до купівлі-продажу землі залежно від віку (%)

Варіанти відповідей	Загалом по масиву			До 30 років			30 – 54 роки			55 і старші		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Так, землю можна продавати/купувати	18,1	24,8	22,0	23,4	35,3	30,9	20,3	26,8	23,4	11,1	13,8	13,1
Ні, землю не можна продавати/купувати	55,2	56,4	60,5	41,9	39,4	43,6	53,1	54,8	60,9	67,4	71,7	72,4
Важко сказати	26,7	18,7	17,5	34,7	25,3	25,4	26,6	18,4	15,7	21,5	14,5	14,4

Отже, реформування аграрної сфери проводилося і надалі проводиться нераціонально і навіть по-варварськи (спочатку все зруйнувати, навіть основи, а потім будувати – на уламках і з уламків). Тому воно й відзначається надто високою економічною і соціальною ціною (безробіття, не виплата зарплати, зубожіння, вимирання села тощо), особливо стосовно селян. Селянство наче й отримало у свою власність землю, реформу нібито й проведено в його інтересах, а насправді селянство так і не одержало надій-

Розділ 2

них державних гарантій повноцінного землевласника, без яких воно вступило в ринок землі, як виявилось, не на свою користь. Переломивши колективістський спосіб господарювання і зацікавивши селян, спеціалістів та керівників колективних господарств власністю на землю та ідеєю самостійного господарювання, реформи заклали новий спосіб виробництва на приватновласницькій основі, але на ділі все пішло не так, як мало б бути.

Опитування громадської думки 2006 р. (зокрема, “Громадська думка в Україні–2006”, N=1800) свідчать, що більшість населення України схиляється до висновку, що землю взагалі не варто було передавати у приватну власність (так вважає 53,4% населення), а радше повернути її у власність держави (51,4%) (табл. 4, 5).

Таблиця 4

“Чи варто було передавати землю у приватну власність?” (%)

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Загалом по масиву</i>	<i>Київ</i>	<i>Місто з населенням понад 250 тис. осіб</i>	<i>Невелике місто</i>	<i>Село</i>
Ні	38,6	36,1	40,4	36,2	39,6
Скоріше ні	14,8	13,4	14,2	16,2	14,4
Важко сказати	22,3	24,7	22,4	21,7	22,4
Скоріше так	15,5	16,5	14,3	16,9	15,3
Так	8,7	9,3	8,7	8,9	8,3

Аналіз розподілу відповідей респондентів за типом поселення свідчить, що найбільше проти передачі землі у приватну власність виступають мешканці міст з населенням понад 250 тисяч осіб (55%) та, природно, селяни (54%), котрі не отримали від цього дійства жодного позитиву й вигоди і тому потерпають більше за всіх (табл. 4).

Так само і стосовно повернення землі у власність держави: з наведеної таблиці 5 видно, що повернути землю державі вважають за доцільне передусім селяни (54%).

Таблиця 5

**“Чи вважаєте Ви за доцільне повернути землю
у власність держави?» (%)**

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Загалом по масиву</i>	<i>Київ</i>	<i>Місто з населенням понад 250 тис. осіб</i>	<i>Невелике місто</i>	<i>Село</i>
Так	34,9	29,9	36,2	32,7	36,7
Скоріше так	16,5	10,3	15,7	17,4	17,3
Важко сказати	27,6	29,9	29	26	27,3
Скоріше ні	11,9	19,6	9,6	14,5	10,5
Ні	9,1	10,3	9,4	9,5	8,1

Відповідно кардинально змінилися настрої та емоційний стан населення України. За даними опитування “Громадська думка в Україні–2006”, спостерігається посилення негативних аспектів: люди відчують себе розчарованими (60,5%), невдоволеними (42%), розгубленими (33%) і побоюються за своє майбутнє (20%). Причому ці тенденції притаманні всьому населенню України незалежно від типу поселення, хіба що мешканці столиці в ієрархію негативних емоцій іноді все ж вплітають і позитивні. Загалом таку відмінність у настроях можна пояснити відносним благополуччям киян, оскільки вони, на відміну від сільських мешканців або жителів районних центрів, не займаються сільським господарством, у більшості своїй не мають присадибних ділянок, які треба обробляти, не залежать від погодних умов тощо і тому налаштовані менш негативно.

Подібна картина вимальовується і стосовно майбутнього – відчуття надії на те, що життя поступово зміниться на краще (58%), та впевненості в собі і власних силах (22%) переважають саме серед киян, порівняно з мешканцями інших типів поселення. До того ж кожен десятий мешканець села (подібно жителям невеликих міст) сьогодні вважає за краще, так би мовити, пливати за течією і взагалі не замислюватися над своїм майбутнім.

Неблагополучна атмосфера в економіці країни і на селі змушує громадян дедалі більше замислюватися над тим,

Розділ 2

як краще виправити ситуацію, що склалася, і на що сподіватися. У відповідях на запитання, яке майбутнє для України було б найбажанішим, понад третину населення (34,6%) віддало свою перевагу орієнтації України на розвинені країни Заходу. У розподілі точок зору за типом поселення результати дослідження засвідчують, що селяни ще більше (35,9%) дотримуються саме такої думки. Втім, ще переконливіші щодо цього кияни (51,5%), з ними солідарні третина мешканців невеличких міст (32,6%), тоді як жителі великих міст більше схильні до моделі розвитку країни на кшталт оновленого союзу (38,6%) (табл. 6).

Таблиця 6
Яке майбутнє для України є найкращим? (%)

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Загалом по масиву</i>	<i>Київ</i>	<i>Місто з населенням понад 250 тис. осіб</i>	<i>Невелике місто</i>	<i>Село</i>
Україна має бути схожа на розвинені країни Заходу	34,6	51,5	32,1	32,6	35,9
Україна має вибрати самобутній шлях розвитку	24,8	24,7	20,9	29,4	24,2
Україна має бути у складі оновленого союзу	30,2	9,3	38,6	27,6	27,8
Важко відповісти	10,5	14,4	8,4	10,4	12

Заради поліпшення ситуації у майбутньому майже 41% громадян вважають за доцільне Україні увійти до будь-якого співтовариства країн, проти такого входження висловився кожен п'ятий громадянин (20%), решта утрималася від однозначної відповіді. Доцільність такого входження зумовлена передусім довгостроковою вигодою і розрахунками на майбутнє (52%) та поліпшенням перебігу економічної і політичної ситуації в країні (40%).

Цікавим, на нашу думку, видається розподіл точок зору за окремими типами поселень стосовно того чи іншого співтовариства країн. Так, наприклад, мешканці сільської місцевості (36%) домінують серед прихильників вступу

України до Європейського Союзу. Серед причин, через які вступ країни до ЄС був би доцільним, мешканці сільської місцевості називають передусім сприяння внутрішньому економічному розвитку країни (66%) та поліпшення за рахунок зовнішньої допомоги матеріального стану населення України (46%). Так само у сільському середовищі домінує позитивне ставлення до залучення іноземного капіталу в економіку країни (43% проти 25% тих, хто цього не схвалює). Тобто можна сказати, що люди, розчарувавшись у здатності керівників країни нормалізувати ситуацію, вважають за краще розв'язання економічних проблем завдяки підтримці країни Європейським Союзом та допомозі західних держав.

Звернімо увагу і на той факт, що загалом по масиву прихильників вступу до ЄПІ (блоку країн Росії, Білорусі, Казахстану, Узбекистану) виявилось більше, аніж прихильників ЄС (54,4% проти 33,3%). Однак сільських мешканців серед них, на противагу попередньому запитанню, виявилось найменше (30% проти 37% жителів великих міст і 31% малих).

Отже, результати опитування громадян України загалом і селян зокрема дають підстави для висновку, що соціально-економічна політика держави проводиться не продумано і невиважено, переважають *негативні і деструктивні тенденції*, наслідки яких не подолано і навіть важко уявити, коли це буде і чи буде взагалі. Ці тенденції спричиняють не лише підрив продуктивного потенціалу, а й руйнування села і селянства як класу. Сільгоспвиробництво перебуває у глибокому занепаді, його реформування відбувається всупереч розвитку, через руйнування і спотворення його структури, за що доводиться платити надзвичайно високу ціну, і не лише економічну, а й соціальну. Селянство вже не радіє тому, що отримало землю у свою власність, адже воно не в змозі раціонально її використати, тобто на користь собі і державі, і тому вважає за доцільне радше повернути її назад державі. Втративши надію виправити ситуацію власними силами чимало селян сподіваються на підтримку іноземного капіталу і допомогу Заходу.